

Geworteld in een democratische cultuur

Over: democratie: Grøndahl, Paz

Over: beeld van Amerika: Hughes

Over: communisme als vergissing: Konrad

De blik waarmee we naar de wereld kijken wordt door de cultuur, waarin we opgevoed en gevormd zijn, bepaald. Onder cultuur versta ik de algemene leefwijze van een bepaalde groep of volk: de waarden en normen waar ze van leven, de vaste gebruiken die ze hebben, enz. Ik heb me in mijn filosoferen intensief bemoeid met het vraagstuk van het cultureel relativisme, waarin iedere cultuur zijn eigen beslotenheid heeft. Voor mij zijn er enkele algemene menselijke waarden die boven de cultuur uitgaan en waar iedere cultuur op aangesproken kan worden. Naast het probleem van het cultureel relativisme heb ik me zorgen gemaakt over de eigen, moderne cultuur waarin ik leef. Ik ben geboren in de moderne, Westerse cultuur, die zijn inspiratiebronnen heeft gevonden in de Verlichting, met zijn idealen van democratie, mondigheid en emancipatie van de burger. Wetenschap en techniek spelen in onze cultuur een belangrijke rol en bepalen in grote mate onze wijze van leven. Ik ben nog steeds onder de indruk van de vraag, die de cultuurpsycholoog Han Fortmann (1912-1970) eens stelde: 'Wat is er met de mens gebeurd?'. Hij gaf hierop het volgende antwoord: 'De westerse cultuur heeft zich de laatste eeuwen bewogen in de richting van scheiding en onderscheiding. De samenhang van alles met alles, de participation mystique, wordt door ons niet meer zo beleefd. Wij hebben geleerd overal cesuren aan te brengen. Het ik maakt zich los van de groep, het wordt zich bewust van zichzelf en daarmee gaat noodzakelijk gepaard individualisering, autonomie, ik-bevestiging. Maar daarmee is ook gepaard gegaan: isolering, afsplitsing en desintegratie. Zijn dat ook onvermijdelijke gevolgen van bewustwording? Neen, zegt de geschiedschrijver van het bewustzijn, Erich Neumann. De psychische ontwikkeling van het Westen is ongezond geweest, want het bewustzijn is geïsoleerd geraakt van zijn onbewuste bronnen. Maar het kan ook anders. De cultuur moet dus worden omgebogen. Wat is er dan gebeurd? De rede heeft wel de leiding genomen, maar is ondiep geworden. Het redenerend bewustzijn raakt los van zijn onbewuste wortels en verloren ging het vermogen tot participatie, tot symbolisch en mythisch denken'. Had de primitieve mens te weinig individueel ik-besef, de moderne Westerling heeft de moederbodem van de collectiviteit te veel verloren. Zijn rede is gedesincarneerd en juist daarom is hij thans zo gemakkelijk de speelbal van irrationele, collectivistische stromingen. Aan de ethica van het Westen verwijt Neumann, dat zij te veel met abstracte, absolute normen werkt en daardoor verwaarloost de hele mens, ook zijn diepere lagen en affecten, op te voeden. Vanaf Aristoteles heeft het Westen én het onbewuste én de collectiviteit verwaarloosd. Het kweekte mensen met conflictueuze dromen, moeilijk bedwongen driften en gespannen verhoudingen met de omgeving. De 'schaduw' bleef dus onopgevoed' (Fortmann H. 1961, 26).

J.C.Grøndahl (1959) - De democratie als maatschappijvorm

In onze westerse cultuur speelt de democratie een belangrijke rol. Maar ze is geen export-artikel, zoals velen (in eerste instantie ook Grøndahl) in de oorlog tegen Irak gedacht hadden.

'De democratie heeft geen theoretische verdediging te bieden tegen haar religieuze of totalitaire critici. Zij maakt mensen niet beter of gelukkiger, alleen vrijer dan ze anders zouden zijn. Zij had geen duidelijk, onweerlegbaar antwoord op de belofte van het communisme van een duizendjarig rijk in het hier en nu en zij kan ook niet op tegen de mooie vooruitzichten van het islamisme. Of in dat geval alleen door er stilletjes op te wijzen dat haar critici in elk geval tot op zekere hoogte de mogelijkheid hebben aan het woord te komen, maar dat argument is te week voor de diehards. Het is een maatschappijvorm die voor zichzelf spreekt, in de praktijk, op straat en op de dagelijkse werkvloer en die om dezelfde reden des te overtuigender is –weliswaar binnen haar eigen grenzen, wat mij weer terugbrengt bij Irak' (Grøndahl J.C. 2008, 75).

Robert Hughes (1938) - Amerika als polyfonie van stemmen

Volgens Hughes valt er veel te zeggen (ook veel negatiefs) over Amerika. Toch verbaast het hem, dat ook veel

niet-Amerikanen van Amerika houden, juist vanwege zijn culturele verscheidenheid. Bij Hughes krijgt het multiculturalisme met al zijn eigen problemen een positieve lading.

Amerika

'Ik denk dus dat mijn eigen omgeving (Australië) wel zeer monocultureel was, maar niet monolithisch: ik kreeg het gereedschap om erop te reageren, wat ik heb gedaan door te vertrekken, elders te gaan wonen en belangstelling op te vatten voor het gemengde, het onzuivere, voor de eclectische vermenging die aan zoveel van de scheppingen van de twintigste eeuw ten grondslag ligt. Cultuur en geschiedenis kennen talloze grenzen, maar die zijn allemaal in zekere mate doordringbaar. En Amerika is een van de klassieke plaatsen waar die grenzen voorkomen: een land van diversiteit, onvoltooide geschiedenissen, beelden die inbreuk maken op elkaar en onverwachte vormen voortbrengen [...].

Geen enkele minderheid of groep kan uit de Amerikaanse geschiedenis weggeschreven worden, omdat zij juist de elementen zijn waaruit het verhaal is opgebouwd. Deze polyfonie van stemmen, dit voortdurend rondwentelen van claims op identiteit, is een van de dingen die Amerika tot Amerika maken. Het is, nogmaals, de reden waarom een vreemdeling dankbaar is om hier te zijn')

Multiculturele maatschappij

'Het multiculturalisme zegt dat mensen met verschillende wortels naast elkaar kunnen leven, dat ieder in staat is de beeld-banken van de ander te leren lezen, dat ze zonder vooroordeel of illusies over de grenzen van ras, taal, geslacht en leeftijd heen kunnen en moeten kijken, en leren denken tegen de achtergrond van een hybridische samenleving. Het stelt – nog vrij bescheiden – dat sommige van de interessantste gebeurtenissen in geschiedenis en cultuur zich daar afspelen waar culturen elkaar raken. Het wil grenssituaties bestuderen, niet alleen omdat die op zichzelf al fascinerend zijn, maar omdat begrip ervan een sprankje hoop zou kunnen geven.

Het separatisme ontkent de waarde, en zelfs de mogelijkheid van zo'n dialoog. Het wijst uitwisseling af. Het is een verzuurd multiculturalisme, aan het gisten gebracht door wanhoop en wrok, en lijkt (in Amerika, anders dan in Bosnië-Herzegovina en het Midden-Oosten) gedoemd te mislukken. Het gebruik van de culturele consequenties van de Amerikaanse diversiteit als gereedschap om de Amerikaanse politieke samenleving te splijten, leidt slechts tot het kapotmaken van het gereedschap'

Gebouwd op een idee

'Het fundamentele temperament van Amerika neigt naar een existentieel ideaal dat waarschijnlijk niet bereikbaar is, maar nooit terzijde geschoven kan worden: gelijke rechten op afwisseling, om je leven vorm te geven zoals jij dat wilt, om je eigen reisgenoten te kiezen. Dit is altijd een heterogeen land geweest en zijn samenbindende factoren, voorzover het die heeft, kunnen alleen gebaseerd zijn op wederzijds respect. Er is nooit een kern-Amerika geweest waarin iedereen er hetzelfde uitzag, dezelfde taal sprak, dezelfde goden aanbad en in dezelfde dingen geloofde. Voordat de Europeanen hier kwamen, vlogen de Amerikaanse Indianen elkaar al voortdurend naar de keel. Amerika is gebouwd op een idee, niet op ras of overgeërfde klasse of voorvaderlijk gebied' (Hughes R. 1994,90-91, 81, 18) .

Georgy Konrad (1938) - Communisme als experiment en vergissing

Konrad laat zien, hoe het communisme in het begin een levensideaal was, waar mensen alles voor elkaar over hadden. Des te groter was de ontgoocheling, als het experiment mislukte en er een maatschappij van dwang en

onvrijheid ontstond.

‘Voor mij was het communisme een metafysische toekomst, een tweede schepping: het meesterwerk van de mens die op de plaats van God gaat zitten, de maatstaf voor alle bestaande waarden; samen zouden we, na veel dwalingen en 'correcties', een vrijheid scheppen die een eind zou maken aan alle onderdrukking. Als dit experiment een vergissing zou blijken, dan zou ook ons bestaan als mens zinloos worden. Bovendien was de wereld waarin zij al leefden voor mij niet alleen een dialektisch postulaat, maar een waarborg dat we zouden overleven; zij vertegenwoordigden de strijdvaardige solidariteit van degenen die waren opgestaan tegen de fascistische terreur. Volgens de wetten van de oorlog moest die solidariteit om niet in de grond gestampt worden, af en toe haar oorspronkelijke goedheid laten varen en wreedheden begaan. Ook ik had gedood, de vraag was alleen: wie doodt wie en waarom? Thuis was ik door de partij berispt wegens revisionisme, maar in mijn herinneringen was dat niet meer dan een moederlijke oorvijg. Uiteindelijk zou wel blijken dat we ons vergist hadden. Zo'n onbetekenend misverstand veranderde niets aan de bloedverwantschap. Deels wegens de censuur en de spionnen, hadden we de Sovjetunie thuis onder elkaar altijd onze 'moeder' genoemd. Ze kan grillig, onrechtvaardig zijn, ze kan soms ook de hoer uithangen, waar we dan bedroefd om zijn, maar ze blijft onze moeder, van wie we ons niet zomaar kunnen laten scheiden’ (Konrad G. 1986, 182-183).

Octavio Paz (1914-1998) - Democratie als dialoog

De verdediging van de vrede hangt volgens Paz samen met het behoud van de democratie. Een democratisch regime schept een open ruimte die gunstig is voor de discussie over zaken van algemeen belang. Belangrijk is voor dit regime is de dialoog als kern van de democratie.

‘Al onze gedachten kunnen als volgt samengevat worden: in haar eenvoudigste en wezenlijkste vorm is de democratie een dialoog, en de dialoog opent de poorten voor de vrede. Alleen als we de democratie verdedigen zullen we over de mogelijkheid beschikken de vrede te bewaren. Uit dit principe vloeien naar mijn oordeel drie andere voort. Het eerste is niet aflatende dialoog met de tegenstander te zoeken. Deze dialoog vereist tegelijkertijd vastberadenheid en inschikkelijkheid, flexibiliteit en standvastigheid. Het tweede is niet bezwijken voor de verleiding van het nihilisme noch voor de intimidatie van de terreur. Vrijheid komt niet vóór vrede, maar ook niet erna: ze zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Ze scheiden is bezwijken voor de totalitaire chantage en ten slotte beide verliezen. Het derde is erkennen dat de verdediging van de democratie in ons eigen land niet losgekoppeld kan worden van de solidariteit jegens die daar in de totalitaire landen of onder de militaire tiranieën en dictaturen van Latijns-Amerika voor vechten. Door voor de democratie te strijden, strijden de dissidenten voor vrede – strijden ze voor ons.

In een van de versies van een hymne van Hölderlin waarin de vrede wordt bezongen en waarop Heidegger een beroemd commentaar heeft geschreven, zegt de dichter dat wij, mensen, geleerd hebben om het goddelijke en de geheime krachten van het universum te benoemen

Sinds we een dialoog zijn

En we elkaar kunnen horen

Hölderlin ziet de geschiedenis als een dialoog. Herhaaldelijk is deze dialoog echter verbroken door het lawaai van het geweld of door de monoloog van de leiders. Het

geweld verscherpt de tegenstellingen en belet de mensen met elkaar te praten en elkaar te horen; de monoloog schakelt de ander uit; de dialoog houdt de verschillen in stand maar schept een ruimte waarbinnen de verschillen samenleven en zich met elkaar verweven. De dialoog sluit het ultimatum uit en is zo een afzien van de absolute beginselen en van hun despotische, totalitaire pretenties: we zijn relatief en wat we zeggen en wat we horen is relatief. Maar dit relativisme is niet vrijblijvend: opdat de dialoog tot stand komt, dienen we duidelijk te maken wat we zijn en tegelijkertijd de ander in zijn ontegenzeggelijke anders-zijn te erkennen' (Paz O. 1987, 216-217).